

บทที่ 4

ศาสนาเชน

เนื้อหาบทที่ 4

ศาสนาเชน

4.1 ประวัติความเป็นมา

4.2 ประวัติศาสดา

4.2.1 สกุกกำเนิด และปฐมวัย

4.2.2 ทรงอภิเษกสมรส

4.2.3 ทรงดำริที่จะออกผนวช

4.2.4 .ทรงปฏิญาณแห่งความเป็นผู้หนึ่ง

4.2.5 ประกาศศาสนา

4.2.6 บั้นปลายชีวิต

4.3 คัมภีร์ในศาสนา

4.4 หลักคำสอนที่สำคัญ

4.4.1 หลักธรรมชั้นพื้นฐาน

4.4.2 หลักปรัชญา

4.4.3 หลักโมกษะ

4.5 หลักความเชื่อและจุดหมายสูงสุด

4.6 พิธีกรรมที่สำคัญ

4.7 นิกายในศาสนา

4.8 สัญลักษณ์ในศาสนา

4.9 ฐานะของศาสนาในปัจจุบัน

แนวคิด

1. ศาสนาเซนเกิดก่อน พ.ศ. ประมาณ 56 ปี ศาสนานี้เกิดในประเทศอินเดีย และเกิดร่วมสมัยกับศาสนาพุทธ ศาสดาของศาสนาเซน คือ มหาวีระ คัมภีร์ศาสนาเซนคือ คัมภีร์อาคมะ หรือสัทธานตะ ซึ่งเนื้อหาของคัมภีร์เป็นจารึกคำบัญญัติ หรือวินัยเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของนักพรต หรือคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน และเรื่องราวประเภทชาดกในศาสนา

2. ศาสนาเซนได้แบ่งหลักคำสอนที่สำคัญออกเป็น 3 หลักคือ 1) หลักอนุพรต 5 2) หลักปรัชญา 3) หลักโมกษะ พิธีกรรมที่สำคัญของศาสนาเซน คือ พิธีการยู่สะนะ หรือพิธีปัชชุสะนะ เป็นงานพิธีรำลึกถึงองค์ศาสดามหาวีระ ศาสนาเซนมีจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต อันเป็นความสงบสุขที่แท้จริงและนิรันดร์คือ นิรวารณะหรือโมกษะ (ความหลุดพ้น) วิธีที่จะบรรลุจุดหมายปลายทางนั้นต้องปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่เรียกว่า ไตรรัตน์ หรือไตรรัตน์ะ และชาวเซนเชื่อว่าชีวิตในโลกนี้ยังต้องเกิดหลายครั้งถ้าตราบใดที่ยังไม่หมดกิเลส

3. ศาสนาเซนมีนิกายที่สำคัญอยู่ 2 นิกายใหญ่ๆ อยู่ 2 นิกาย คือ นิกายทิซัมพร นิกายเศวตัมพร สัญลักษณ์ในศาสนาเซน ใช้รูปองค์ศาสดามหาวีระ เป็นสัญลักษณ์ โดยรูปมหาวีระเป็นรูปเปลือย ปัจจุบันได้ถือเอาทรงกระบอกตั้งมีการบรรจุสัญลักษณ์ข้างใน 4 ประการคือ รูปกงจักร สัญลักษณ์ของหงสาอยู่บนฝ่ามือ รูปสวัสดิเกะ เครื่องหมายแห่งสังสาร จุด 3 จุด สัญลักษณ์แห่งรัตนตรัย จุด 1 จุด อยู่บนเส้นครึ่งวงกลมตอนบนสุด คือวิญญานแห่งความหลุดพ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาได้มองเห็นภาพรวมประเด็นที่เป็นสาระสำคัญทางศาสนาของศาสนาเซนได้อย่างสมบูรณ์

2. เพื่อให้นักศึกษาสามารถถ่ายทอดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของศาสนา ประวัติศาสตร์ คัมภีร์สำคัญในศาสนา หลักคำสอนที่สำคัญในศาสนา หลักความเชื่อและจุดหมายสูงสุดในศาสนาของศาสนาเซนได้อย่างถูกต้อง

3. เพื่อให้นักศึกษาสามารถถ่ายทอดเกี่ยวกับพิธีกรรมและวันสำคัญทางศาสนา นิกายในศาสนา สัญลักษณ์ของศาสนา และฐานะปัจจุบันในศาสนาของศาสนาเซนได้อย่างถูกต้อง

บทที่ 4

ศาสนาเซน

4.1 ประวัติความเป็นมา

ศาสนาเซนเกิดก่อน พ.ศ. ประมาณ 56 ปี โดยคิดตามสมัยของวรรณานะ มหาวีระผู้เป็น ศาสตราของศาสนา¹ แต่ชาวเซนเชื่อว่า ศาสนาเซนเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ทั้งนี้ก็ เพราะชาวเซนเชื่อว่า ยุคของโลก แบ่งออกเป็น 2 รอบ คือรอบเจริญกับรอบเสื่อม รอบเจริญ เรียกว่าอุตรปิณี เริ่มด้วยเรื่องไม่ดีพัฒนาไปหาเรื่องที่ดีมีความเจริญตามลำดับ เช่น อายุคน จากน้อยนิดค่อยเปลี่ยนไปเป็นอายุยืนมากขึ้นตามลำดับจนนับไม่ถ้วน ขนาดของรูปร่างตลอด จนคุณธรรมความดีเป็นต้นก็พัฒนาไปตามลำดับเช่นกัน ส่วนรอบเสื่อมเรียกว่าอวสรปิณี ก็มี นัยตรงกันข้ามกับรอบเจริญ สำหรับในปัจจุบันตกอยู่ในรอบเสื่อม ทุกอย่างจึงเสื่อมลงตามลำดับ ก็ในแต่ละรอบจะมีศาสดาของศาสนาเซนมาอุบัติ 24 องค์ เฉพาะรอบเสื่อมนี้มีศาสดาองค์แรก คือ ฤษณะ มีอายุยืนถึง 8,400,000 ปี องค์ถัดๆ ไปก็คือ อชิต สัมภวะ อภินันทะ สุมาตี ปัทมประภา สุภาสวา จันทรประภา บุชปัทนตะ สิตลา เศรยานส วสุปุชวะ วิมลลา อนันตะ ธรรม สันติ คุณธู จรา มัลลตี มุนีสวรตะ นมิ เหมมิ องค์ที่ 23 มีนามว่า ปารศวะ ลินชีฟเมื่อก่อน พ.ศ. 233 ปี ส่วนองค์สุดท้ายองค์ที่ 24 ของรอบเสื่อมนี้ คือ วรรณานะ มหาวีระ ศาสดาองค์ ปัจจุบัน

ศาสนาเซนในสมัยของพระศาสดาวรรณานะ มหาวีระ เจริญรุ่งเรือง มีสาวกและศาสนิก เป็นจำนวนมาก แต่หลังจากสมัยของพระองค์แล้ว ศาสนาเซน¹ ก็มีความเป็นไปดังนี้

พ.ศ. 30	เกิดการแตกแยกในศาสนาเซน หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระมหาวีระ เพียง 14 ปี
พ.ศ. 143	มีการประดิษฐานรูปปฏิมาของพระมหาวีระขึ้นเป็นครั้งแรก สำหรับ เคารพบูชาในโบสถ์ของศาสนาเซน
พ.ศ. 243	มีคัมภีร์คักดีลธิธิ 2 คัมภีร์เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในการประชุมที่เมืองปัตนะ

¹ Robert E Hume. The World's Living Religions, 1959 p. 55-57.

- พ.ศ. 299 พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งศาสนาพุทธ ได้พระราชทานถ้ำ 5 แห่ง แก่ศาสนาเซน “ตราบเท่าที่ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ยังดำรงอยู่”
- พ.ศ. 311 สัมปราชสี พระราชนัดดาและผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงสร้างโบสถ์และวัดเซนขึ้นหลายแห่ง
- พ.ศ. 643 มีการถ่ายทอดวรรณคดีศาสนาเซน เป็นภาษาทมิฬในภาคใต้ของอินเดีย
- พ.ศ. 743 มีการถ่ายทอดวรรณคดีศาสนาเซน เป็นภาษาท้องถิ่นของแคว้นคุชรัต ทางภาคตะวันตกของอินเดีย
- พ.ศ. 1057 มีการจัดทำคัมภีร์ศาสนาเซนจนจบ ในการประชุมที่เมืองวัลลภี ประเทศอินเดีย
- พ.ศ. 1093 ศาสนาเซน เผยแพร่เข้าไปในเมืองมราถะใต้ ในภาคใต้ของอินเดีย
- พ.ศ. 1183 หลวงจีนเหียนจั้ง (พระถังซำจั๋ง) เดินทางไปแสวงบุญในประเทศอินเดีย ได้พบโบสถ์เซนและศาสนิกเป็นจำนวนมากอยู่ทั่วไป ทั้งทางภาคเหนือและภาคใต้ของอินเดีย แต่ทางภาคเหนือมีมากทั้งนักบวชเปลือยและนักบวชนุ่งห่มขาว
- พ.ศ. 1193 กษัตริย์ฮินดูพระนามว่า กุณะสั่งให้ฆ่าผู้นับถือศาสนาเซน ประมาณ 8,000 คน ที่เมืองอาร์คอต ภาคใต้ของอินเดีย
- พ.ศ. 1358-1423 ในรัชสมัยของพระเจ้าอโหมวรรษะ ศาสนาเซนทางภาคเหนือของอินเดีย ภายใต้การนำของท่านชินเสนะ และท่านคุณภักระได้เจริญก้าวหน้าอย่างมาก
- พ.ศ. 1668-1702 นักปราชญ์และนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของศาสนาเซน คือเหมจันตระ สามารถเปลี่ยนพระทัยกษัตริย์ฮินดูในแคว้นคุชรัต พระนามว่ากุมารปาละให้มานับถือศาสนาเซน พระองค์ทรงสร้างวัดเซนขึ้น 32 วัด และทรงทำเมืองที่พระองค์ประทับอยู่ให้เป็นเมืองที่มั่นคงของศาสนาเซน
- พ.ศ. 1717-1719 กษัตริย์ฮินดูแห่งแคว้นคุชรัตองค์ถัดมาคือ พระเจ้าอชยทเวะ

เมื่อได้ครองราชย์ก็สั่งให้ฆ่าชาวเซนอย่างปราศจากเมตตา พวกหัวหน้า
เซนจะถูกทรมานจนตาย และให้ทำลายวัดเซนด้วย

พ.ศ. 1840-1841 อาลา-อุด-ดิน แห่งศาสนาอิสลาม มีชัยเหนือแคว้นคุชรัต สั่งให้
ทำลายพวกเซนอย่างกว้างขวาง

พ.ศ. 2085-2148 จักรพรรดิอิสลามผู้ยิ่งใหญ่แห่งราชวงศ์โมกุล คือพระเจ้าอักบาร์
ได้ทรงทำให้พวกเซนพอใจ เพราะสั่งให้ยกเลิกภาษีรายบุคคลในแคว้น
คุชรัต ทรงยอมรับรัฐสถานที่แสวงบุญอันศักดิ์สิทธิ์ของพวกเขา และทรง
ทำตามคำสั่งสอนของศาสนาเซนในเรื่องความกรุณาต่อสัตว์ โดยทรง
ประกาศให้งดการฆ่าสัตว์ทั่วอินเดียเป็นเวลาครึ่งปี

คำว่าเซน มาจากศัพท์ว่า ชินะ แปลว่า ชะ แต่ชนะในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการออกไป
เอาชนะข้าศึกศัตรู หรือชนะภายนอก หากแต่เอาชนะภายในคือกิเลสของตนเอง ศาสนาเซนถือว่า
กิเลสเป็นตัวร้ายกาจที่สุด ที่นำความวิบัติมาสู่ตนเองและผู้อื่น การมีสงคราม การฆ่า
ทำร้ายกัน ก็เพราะอำนาจกิเลสสั่งให้ทำ ตลอดถึงมีการเวียนว่ายตายเกิด ก็เพราะกิเลสเป็น
เหตุเช่นกัน เพราะฉะนั้นกิเลสจึงเป็นเรื่องที่จำต้องกำจัดให้หมดไป ใครชนะกิเลสได้มากเท่าไร
ก็ดีเท่านั้น ยิ่งชนะกิเลสได้เด็ดขาด ก็ยิ่งดีที่สุด เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้นหน้าที่ของทุกคนใน
ศาสนาเซนจะต้องเอาชนะกิเลส ชาวเซนเชื่อว่าศาสนาของศาสนาเซนทุกองค์ล้วนแต่เอาชนะกิเลส
ได้เด็ดขาดสิ้นเชิงแล้ว จึงได้นามว่า พระชินะ พระผู้ชนะกิเลส เป็นติดังกร ผู้สร้างท่าพาคน
ข้ามฟากถึงฝั่งโมกษะหรือนิพพานในศาสนาเซน พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดไม่ต้องมีทุกข์อีก
ต่อไป

ที่ว่าเซนเป็นศาสนาแห่งอหิงสา ก็เพราะศาสนาเซนถือการไม่เบียดเบียนกันเป็นเรื่อง
สำคัญมาก ทุกชีวิตย่อมรักชีวิตของตน รักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น จึงไม่ควรฆ่า
ทำร้ายเบียดเบียนกัน ไม่ว่าต่อคนหรือสัตว์ ส่วนที่ว่าเซนเป็นศาสนาแห่งดบะธรรม ก็เพราะเซน
ถือว่า กิเลสเป็นมารร้าย จึงจำต้องกำจัดให้หมดไป กิเลสมีอยู่ในร่างกาย มีร่างกายเป็นที่กักขัง
ดังนั้นการปล่อยให้ร่างกายอ้วนพีหรือสุขสบายมากเท่าไร กิเลสก็จะเพิ่มพูนมากขึ้นเท่านั้น จึง
จำต้องทรมานร่างกายทุกรูปแบบ ร่างกายยิ่งถูกทรมานมากเท่าไร กิเลสก็จะถูกข่มให้เร่าร้อน
ลดลงไปเรื่อยๆ เช่นกัน เพราะฉะนั้นจึงต้องทรมานร่างกายในรูปแบบต่างๆ

4.2 ประวัติศาสดา

4.2.1 สกุลกำเนิดและปฐมวัย

มหาวิระผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนมีนามเดิมว่า วรรณมานะ แปลว่า ผู้เจริญ ประสูติ ณ นครเวสาลี แคว้นวัชชี (ดินแดนรัฐพิหารปัจจุบัน) ในภาคเหนือตอนหนึ่งของประเทศอินเดีย ราว 10 ปี หรือ 12 ปีก่อนการประสูติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาของศาสนาพุทธ หรือ ในราว 635 ปีก่อนคริสต์ศักราช จวบจนปัจจุบันก็กว่า 2,600 กว่าปีมาแล้ว ทรงเป็นพระโอรสของกษัตริย์สีหธารถะ (เศรยาม) และพระนางตริศลา ซึ่งเป็นกษัตริย์ในกลุ่มกษัตริย์ลิจฉวี พระนางตริศลาเป็นกนิษฐภคินีของพระเจ้าเวฏฐกะแห่งแคว้นวิเทหะ เจ้าชายวรรณมานะทรงเป็นพระโอรสองค์สุดท้าย มีพระเชษฐภคินี 1 องค์ และพระเชษฐภคินาอีก 1 องค์

ในวันประสูติของเจ้าชายวรรณมานะ มีการจัดงานฉลองสมโภชที่นครเวสาลีอย่างใหญ่โตมโหฬาร มีประชาชนมาร่วมฉลองกันอย่างเนืองแน่น บรรยาการของเมืองคึกคักไปด้วยกิจกรรมและพิธีต่างๆ ตามถนนสายต่างๆ จะมีการประดับตกแต่งด้วยแผ่นผ้า ธงทิว และโคมไฟสีต่างๆ ส่องสว่างและระยิบระยับอยู่ทั่วไป ตามวัดวาอารามเทวสถานต่างๆ มีพิธีเช่นสรงนุชาญญ นักบวชต่างๆ ก็ร่ายมนต์ต่อหน้าพระพรหมผู้สร้างโลก พระวิษณุผู้รักษาโลก และเทวรูปบูชาต่างๆ พระเจ้ากรุงเวสาลีทรงบำเพ็ญทานโปรดให้แจกจ่ายสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคแก่คนยากไร้ อนาคตาและทรงโปรดให้ประกาศนิตโฆสแก่กนิษฐภคินีที่ถูกจองจำโดยปลดปล่อยให้เป็นอิสระให้หมดงานฉลองวันประสูติเจ้าชายครั้งนี้ยิ่งใหญ่มากไม่แพ้งานฉลองนักชัตฤกษ์หรืองานฉลองชัยชนะจากการทำศึกสงคราม ยิ่งกว่านั้นบรรดากลุ่มฤาษีนักพรตและเหล่าพราหมณาจารย์จากกลุ่มแม่น้ำคงคา และจากเทือกเขาหิมาลัย ต่างก็เดินทางหลังไหลเข้าสู่พระราชวัง เพื่อขึ้นชมบารมีและถวายพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน พร้อมกันนั้นเมื่อได้ดูบุริสลักษณะแล้วต่างก็พยากรณ์ว่า เจ้าชายจะทรงเป็นผู้มีอนาคตอันยิ่งใหญ่ โดยได้พยากรณ์มีคติเป็น 2 อย่าง คือ

1. ถ้าอยู่ครองพรवास จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
2. ถ้าออกทรงผนวช จักได้เป็นศาสดาเอกในโลก

เมื่อเจริญวัยขึ้น ในขณะที่ยังทรงพระเยาว์ได้รับการศึกษาศิลปศาสตร์อันควรแก่ฐานะแห่งรัชทายาทหลายอย่าง เช่น ศึกษาเพทางคศาสตร์ ศึกษาไตรเพท วิชายิงธนู วิชาฝึกม้าป่า วิชาควบช้าง เฝือกวันหนึ่งขณะที่เสด็จประพาสในอุทยานหลวง และเล่นอยู่กับพระสหายอย่างเพลิดเพลินอยู่นั้น มีช้างพลาย (ช้างตัวผู้) ตกมันตัวหนึ่ง หลุดจากโรงช้างแล้วเที่ยวอาละวาด

และวังทะยานเข้ามาในอุทยานหลวง แสดงอาการบ้าคลั่งมึนงงแกว่งไปมา เจ้าชายและพระสหาย กำลังเล่นกันสนุกโดยไม่ได้สนใจอะไรอื่น ครั้นแรกเพียงแต่ได้ยินเสียงเหมือนเหยียบต้นไม้กอ หญ้าแห้งดังเข้ามาใกล้ทุกขณะ เมื่อหันหน้ามาดูเท่านั้นก็เห็นช้างใหญ่กำลังวังทะยานเข้ามาสู่ พวกตน บรรดาพระสหายทั้งหลายต่างตกใจกลัวพากันวิ่งหนีแตกกระจายกันไปคนละทิศคนละ ทาง พร้อมทั้งส่งเสียงร้องโวยวายขอความช่วยเหลือไปตามอารมณ์กลัวในขณะนั้น ฝ่ายเจ้าชาย วรรณมานะพอทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์เช่นนั้น แทนที่จะวิ่งหนีตามพระสหายกลับประทับ ยืนนิ่งอยู่พระองค์เดียว เมื่อช้างวิ่งถลาเข้ามาใกล้ตัวก็กระโดดจับวงช้างอย่างฉับพลันตามที่ ครุช้างสอนไว้ ไต่ขึ้นไปประทับที่คอช้างและขับขี่บังคับช้างให้กลับไปสู่โรงช้าง มอบให้แก่ นาย ควบคุมช้างเอาไปผูกขังไว้เช่นเดิม เมื่อเจ้าชายเสด็จกลับสู่พระราชวังแล้วก็ได้ทูลเหตุการณ์ อะไรให้พระราชบิดาพระราชมารดาทรงทราบเลย แต่พวกควบคุมช้างต่างก็รับรายงาน เหตุการณ์นี้ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบจนคนทั้งในพระราชวังและประชาชนทั่วไปทราบ และได้รู้ ถึงความกล้าหาญของเจ้าชาย ต่างก็พากันกล่าวยกย่องสดุดีวีรกรรมของเจ้าชายไปทั่วทุกหนแห่ง แล้วพร้อมใจกันถวายเนมิตตกนามเสียใหม่ว่า “มหาวีระ” แปลว่า บุรุษผู้ยิ่งใหญ่ด้วยความกล้าหาญ ตั้งแต่นั้นมาเจ้าชายวรรณมานะก็ได้รับสมญานามใหม่ว่า “มหาวีระ”

เมื่อเจ้าชายพระชนมายุได้ 12 พรรษา ก็ได้รับพิธีชโลภีปวีต โดยพราหมณ์ทำพิธี คล้องด้ายศักดิ์สิทธิ์ (ด้ายมงคลสายสิญจน์) ที่เรียกว่า “สายธูรา” ตามพิธีของพราหมณ์ เป็นการให้คำปฏิญาณว่าจะนับถือศาสนาพราหมณ์ แล้วก็ถูกส่งไปศึกษาศาสนาพราหมณ์อยู่ หลายปี ปรากฏว่าเจ้าชายทรงสนพระทัยต่อการศึกษาเล่าเรียน มีผลการเรียนดีมาก แต่ทรง เกลียดชังทิวาจิของพราหมณ์ผู้เป็นครู เพราะครูพราหมณ์มักทวงตัวเองว่าเป็นบุคคลใน วรรณะสูงสุด สูงกว่ากษัตริย์ มองเห็นตนเองว่าเป็นผู้วิเศษกว่ากษัตริย์ และครูบางคนก็ไว้ตัว เกินควร จึงทำให้เจ้าชายไม่ทรงโปรด

4.2.2 ทรงอภิเษกสมรส

เมื่อจบการศึกษาแล้ว พระชนมายุของพระองค์ได้ 19 พรรษา ความรู้สึกเกลียด พวกพราหมณ์ก็ค่อยๆ จางหายไป เมื่อได้ทรงพบรักกับเจ้าหญิงองค์หนึ่ง พระนามว่า ยโสธรา ทรงเข้าพิธีอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงในปีนั้น และทรงเสวยสุขในชีวิตสมรสกับเจ้าหญิงใน พระราชวังของพระองค์เป็นเวลาเกือบ 10 ปี จนถึงพระชนมายุ 28 พรรษา ทรงมีธิดา 1 องค์ พระนามว่า อโนชา

4.2.3 ทรงดำริที่จะออกผนวช

เมื่อมหาวีระมีพระชนมายุได้ 28 พรรษา มีเหตุการณ์อันน่าเศร้าสลดเกิดขึ้น พระราชบิดาและพระราชมารดาสิ้นพระชนม์ในระยะติดๆ กัน ไม่ใช่เพราะประสบอุบัติเหตุหรือถูกปลงพระชนม์แต่เพราะทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาด้วยการอดอาหารเพิ่มขึ้นทีละน้อยๆ จนสิ้นพระชนม์ ไม่ใช่เพราะทรงขัดสนอาหาร หรือไม่มีอาหารเสวยเพียงพอ แต่ทรงตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวในการบำเพ็ญทุกรกิริยาด้วยวิธีอดอาหาร ซึ่งคนอินเดียในสมัยนั้นเชื่อว่าการตายด้วยวิธีการที่เคร่งครัดเช่นนี้เป็นการตายที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นบุญลามาอันประเสริฐอย่างหนึ่ง เชษฐภคินีของมหาวีระได้ขึ้นเสวยราชย์สืบต่อมาและทรงพระนามว่า พระเจ้าโมคชะ การสูญเสียครั้งนี้ทำให้เจ้าชายมหาวีระเศร้าโศกมาก จึงดำริที่จะออกผนวชเป็นการไว้อาลัยแด่พระราชบิดาและพระราชมารดา และจะขอถือปฏิญาณ 12 ปี ที่จะบำเพ็ญพรต งดพูดจา และไม่นำพาเกี่ยวกับการแต่งกาย แต่ถูกพระเชษฐภคินีทรงห้ามไว้ โดยให้เหตุผลว่าการที่พระราชบิดาและพระราชมารดาจากไปก็ทุกข์เศร้าโศกมากพออยู่แล้ว ถ้าเจ้าชายจะไปอีกคนหนึ่งก็ยิ่งเพิ่มความโศกเศร้ามากยิ่งขึ้น มหาวีระจึงเชื่อฟัง

4.2.4 ทรงปฏิญาณแห่งความเป็นผู้หนึ่ง 12 ปี¹

เมื่อพระชนมายุได้ 30 พรรษา หลังจากได้ขออนุญาตจากพระเชษฐภคินีได้ 2 ปี มหาวีระก็ได้ตัดสินพระทัยอย่างเด็ดเดี่ยวออกจากกรุงเวสาลีไป พอพ้นเขตนอกเมืองก็เปลี่ยนเป็นเครื่องนุ่งห่มของนักบวชผู้ขอทาน พร้อมอธิษฐานว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เป็นเวลา 12 ปี จะไม่ยอมพูดจาอะไรกับใครแม้แต่คำเดียว” เป็นการถือปฏิญาณ 12 ปี หลังจากนั้นก็ได้ท่องเที่ยว ไปเช่นเดียวกับนักบวชจำนวนพันๆ คนที่มีในอินเดียสมัยนั้น เมื่อผ่านหมู่บ้านชนบทและนครต่างๆ ก็จะยื่นภาชนะขอรับอาหารจากประชาชนผู้ใจบุญ เมื่ออยู่ในป่าก็หาผลไม้รับประทานเท่าที่จะหาได้ ส่วนมากจะใช้เวลาอยู่ตามเทือกเขาป่าไม้โดยลำพังเพื่อตรึงตรอง สบสวนคำสอนของศาสนาพราหมณ์ และค้นหาหลักคำสอนใหม่ของตนเองต่อไป ตลอดเวลาที่ผ่านมาได้ปริปากพูดแม้แต่คำเดียว แต่ใช้ความคิดตรึงตรองอย่างมาก ยิ่งคิดยิ่งพิจารณาก็มองเห็นคำสอนใหม่พร้อมทั้งเห็นข้อผิดพลาดของคำสอนในศาสนาพราหมณ์มากมาย จึงคิดจะเปลี่ยนแปลงปฏิญาณให้ถูกต้องยิ่งขึ้น

ตลอดเวลา 12 ปี พระมหาวีระทรงรักษาปฏิญาณอย่างเคร่งครัดมาก แม้จะเผชิญ

¹ Stevenson Simclair. The Heart of Jainism, 1970 p. 36-37.

กับความทุกข์ทรมานหรือปัญหาอุปสรรคเท่าใดก็ตาม ไม่เคยทิ้งปฏิญาณหรือปล่อยตัวหลุดเลย ดั่งจะเห็นได้จากเหตุการณ์ต่างๆ ในระหว่างนั้น เช่น

คราวหนึ่งระหว่างที่ท่องเที่ยวไป พระมหาวีระมาถึงทุ่งหญ้าใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีคนเลี้ยงแกะกำลังเฝ้าฝูงแกะอยู่ เขากล่าวแก่พระมหาวีระว่า “ถ้าท่านเฝ้าฝูงแกะให้เรา เราจะเข้าไปหมู่บ้านเอาอาหารมา และจะแบ่งปันให้ท่านบ้าง”

พระมหาวีระน้อมศีรษะรับคำ คนเลี้ยงแกะก็จากไป

มีชาวนานาสนุขป่าตัวหนึ่งออกมาจากป่า และคว้าเอาแกะไปด้วยตัวหนึ่งจึงหนีไป เมื่อคนเลี้ยงแกะกลับมาเห็นแกะขาดหายไปตัวหนึ่ง จึงสอบถามพระมหาวีระ แต่ท่านนิ่งเฉยตามปฏิญาณว่าจะไม่พูด คนเลี้ยงแกะโกรธ เพราะพระมหาวีระไม่กล่าวอธิบายว่าแกะหายไปไหน นึกว่าท่านเป็นโจรจึงเอาไม้พลองตีศีรษะพระมหาวีระ

พระมหาวีระไม่ยอมพูดอธิบายเพราะถือปฏิญาณอยู่ หนึ่งพระมหาวีระก็แข็งแรงกว่าคนเลี้ยงแกะ ถ้าใช้กำลังต่อสู้ก็ย่อมป้องกันตัวได้ แต่พระมหาวีระได้ถือปฏิญาณอีกข้อหนึ่งว่าจะไม่ป้องกันตัวจากทุกภัยประการใดๆ

คนเลี้ยงแกะระดมตีพระมหาวีระจนโลหิตไหลอาบตัว ครั้นแล้วก็หยุดชะงัก และจ้องมองพระมหาวีระด้วยความหวั่นเกรง พุดเสียงสั่นว่า “ท่านผู้นี้เป็นคนแรกที่เรานพบเห็นมาว่าไม่ต่อสู้ป้องกันตัวหรือวิ่งหนี ท่านเป็นฤาษีหรือเปล่า”

พระมหาวีระไม่ตอบ แต่ลุกเดินหนีไป คนเลี้ยงแกะวิ่งตามมาขอภัยโทษ พระมหาวีระก้มศีรษะพยักให้แสดงว่ายกโทษให้แล้ว และเดินทางต่อไป

คนเลี้ยงแกะมองตามพระมหาวีระจนลับสายตา รำพึงกับตนเองว่า นักบวชผู้นี้สอนบทเรียนแก่เราว่า ความนิ่งมีอำนาจเหนือคำพูด

พระมหาวีระก็คิดว่า เรื่องนี้สอนเราว่า ความอ่อนน้อมดีกว่าความทะนงตัว สันติมีอำนาจเหนือความโกรธ

4.2.5 ประกาศศาสนา

เมื่อถือปฏิญาณครบ 12 ปี พระมหาวีระก็ทรงคิดและมั่นพระทัยว่าพระองค์ทรงพบคำตอบต่อปัญหาชีวิตครบถ้วนแล้วจึงเสด็จออกไปเพื่อเผยแพร่ความคิดคำสอนใหม่ของพระองค์ ซึ่งได้ตรึงตรองค้นพบได้ในระหว่างปฏิญาณแห่งความเป็นผู้หนึ่ง ทุกแห่งที่เสด็จผ่านไปก็เทศนาสั่งสอน เสด็จไปสั่งสอนยังที่ต่างๆ เรื่อยไป โดยมีได้เสด็จกลับนครเวสาลีอีก คนทั้งหลายผู้มา

ฟังพระองค์ในกาลต่อมาพูดว่า “พระองค์เป็นนักพูดที่ยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงพูดความจริง” มาเป็นเวลานานจนกลายเป็นสาวกของพระองค์เป็นจำนวนมาก

พระมหาวีระทรงตั้งศาสนาใหม่เรียกว่า ศาสนาเซน ศาสนาของผู้ชนะ อันนี้เป็นประเภทแห่งผู้ชนะแบบใหม่ เพราะพวกเซन्दังที่สาวกของศาสนานี้เรียกกัน ไม่ต้องการออกไปและเอาชนะผู้อื่น เขาเพียงแต่ต้องการเอาชนะตนเอง ศาสดาของพวกเขาสอนพวกเขาว่า **ความหลุดพ้นมีอยู่ภายในตัวท่านเอง**

เช่นเดียวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระมหาวีระเริ่มต้นด้วยการยอมรับกฎแห่งกรรมของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ความดีต้องมาจากกรรมดี และความชั่วต้องมาจากกรรมชั่ว

เช่นเดียวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระมหาวีระทรงยอมรับความเชื่อในสังสารวัฏและความหลุดพ้นชั้นสูงสุดในนิรวานหรือโมกษะ

แต่มาถึงตอนนี้ ทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระมหาวีระทรงมีทัศนะขัดแย้งกับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ทั้งสองพระองค์ทรงปฏิเสธความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของระบบวรรณะ การหลุดพ้นด้วยการอ้อนวอน และความจริงสูงสุดของพระเวท

ในจุดนี้ผู้ปฏิรูปศาสนาสององค์ก็แตกต่างกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา พระมหาวีระกลับหันไปหาอัตตกิลมณานุโยคอย่างจริงจัง

แม้การประกาศศาสนาของพระมหาวีระจะมีบางอย่างที่ไม่ใช่ของใหม่เพราะมีอยู่แล้วในศาสนาพราหมณ์ หรือมีผู้สอนมาก่อนหน้าพระมหาวีระก็ตาม แต่ก็ยังมีหลายอย่างใหม่ที่และรัดกุมกว่าเดิม อีกทั้งความเป็นนักเทศน์นักปาฐกถาที่สามารถยิ่ง ทำให้ผู้ฟังทั้งหลายเห็นจริงและเกิดศรัทธาได้ จึงมีคนเชื่อฟังยอมเป็นสาวกมากเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดพระมหาวีระสามารถจัดระบบคณะภิกษุ คณะภิกษุณี ขึ้นเป็นศาสนาได้ สาวกทั้งหลายมีศรัทธาเชื่อว่าพระมหาวีระเป็นพระชินะผู้ชนะ และเป็นผู้บรรลุโมกษะความหลุดพ้นจากพันธนาการ ละกิเลสเป็นต้น ทั้งเป็นผู้เปี่ยมด้วยเมตตากรุณาละปาณาติบาตได้ในสรรพสัตว์ รุกขชาติ และดิณชาติทั้งปวง ยิ่งกว่านั้นสาวกทั้งหลายต่างก็ยอมรับว่าพระมหาวีระเป็นศาสดาองค์สุดท้าย และเป็นศาสดาที่สำคัญที่สุดในศาสนาเซน เพราะตามความเชื่อถือของศาสนิกชนเซนแล้วมีศาสดาก่อนพระมหาวีระ 23 องค์ คือ ฤๅษยา อชิต สัมภวา อภินันทะ สุมาตี ปัทมประภา สุภาสวา จันทระ ประภา บุษปัทนตะ สิตลา เศรยานส วสุปุชวะ วิมลตา อนันตะ ธรรม สันติ คุณธู จรา มัลลิตี มุนี สุวรรตะ นมิ เนมิ และปารศวนาถ

4.2.6 บั้นปลายชีวิต

พระมหาวีระผู้ชนะใช้เวลาในการสั่งสอนสาวก ประกาศศาสนาเช่นตามคามนิคม ชนบทน้อยใหญ่ เมืองต่างๆ และประสบผลสำเร็จตลอดมาเป็นเวลา 30 ปีเศษ เมื่อพระชนมายุ ได้ 72 ปี ก็ได้เสด็จมายังเมืองปาวาหรือปาวาบุรี (ปัจจุบันเป็นเมืองเล็กๆ ในเขตปัตตะนะ) ทรง ประชวรหนักไม่สามารถเสด็จต่อไปได้อีก ทรงทราบว่าวาระสุดท้ายแห่งชีวิต¹ จะมาถึง จึงเรียก ประชุมบรรดาสาวกทั้งหลาย และสั่งสอนเป็นโอกาสสุดท้าย

สาวกคนหนึ่งถามว่า “ในบรรดาคำสอนทั้งหมดของอาจารย์ ข้อไหนที่สำคัญที่สุด”

พระมหาวีระตอบว่า “ในบรรดาคำสอนของเราทั้งหมด ศีลห้า (ปฎิญญา 5) ข้อต้น สำคัญที่สุด คือ

อย่าฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต อย่าทำอันตรายแก่สิ่งมีชีวิต จะเป็นด้วยวาจาก็ดี ความคิดก็ดี หรือ การกระทำก็ดี

อย่าฆ่าสัตว์เป็นอาหาร อย่าทำการล่าสัตว์หรือจับปลา ไม่ว่าในเวลาใด อย่าฆ่าสัตว์ แม้ตัวเล็กที่สุด อย่าฆ่ายุงที่กัดเรา หรือผึ้งซึ่งต่อยเรา อย่าไปทำสงคราม อย่าสู้โต้ตอบผู้ทำร้าย อย่าเหยียบย่ำตัวหนอนหรือมด เพราะตัวหนอนก็มีวิญญาณ”

ศีลข้อแรกของพระมหาวีระนี้ บรรดาสาวกรู้ว่าเป็นคำสอน “อหิงสา” ซึ่งหมายความว่า การไม่ทำร้ายต่อสิ่งมีชีวิต

พระมหาวีระดับขันธเ็นในวันต่อมา สรีระของพระองค์ได้กระทำการประชุมเพลิงที่ เมืองปาวา และจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เมืองปาวาในเขตปัตตะนะ รัฐพิหาร จึงเป็นสังเวชนียสถาน เป็น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับศาสนิกชนชนที่ควรไปดูไปทำสักการะ

4.3 คัมภีร์ในศาสนา

คัมภีร์ที่สำคัญในศาสนาเช่น² คือ คัมภีร์อาคมะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลิททานตะ ซึ่ง เนื้อหาของคัมภีร์เป็นจารึกคำบัญญัติ หรือวินัยที่เป็นไปเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของ นักพรตหรือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน และเรื่องราวประเภทชาดกในศาสนา ซึ่งตัวคัมภีร์อาคมะนั้น

¹ เสฐียร พันธงชัย. ศาสนาเปรียบเทียบ, 2516 หน้า 104.

² สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. ประวัติศาสนา, 2513 หน้า 71-72.

ได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือ 45 เล่ม โดยแบ่งแยกออกเป็นอังคะ 11 เล่ม เป็นฤทธิวาท 1 เล่ม เป็นอุปางคะ 11 เล่ม เป็นมูลสูตร 4 เล่ม เป็นเจตสูตร 6 เล่ม เป็นคุณิยะสูตร 2 เล่ม เป็นปัทมกะ 10 เล่ม ตามหลักฐานปรากฏว่าได้จารึกคัมภีร์อาคมะเป็นอักษรปรากฏประมาณ 200 ปี ภายหลังสมัยของพระมหาวิระผู้เป็นศาสนา ส่วนคำอธิบายคัมภีร์ที่เรียกว่า อรรถกถา และวรรณคดีของเซนในสมัยต่อมา ล้วนเป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งในปัจจุบันนี้คัมภีร์อาคมะมีการถ่ายทอดสู่ภาษาพื้นเมือง และภาษาอื่นมากมายพอสมควร

4.4 หลักคำสอนที่สำคัญ

หลักคำสอนที่สำคัญของศาสนาเซน¹ แบ่งออกเป็นหลักใหญ่ๆ ได้ 3 หลัก คือ

4.4.1 หลักธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ หลักอนุพรต 5 (ศีล 5)

1. อหิงสา การไม่เบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิต อนุพรตข้อนี้ถือว่าเป็นยอดของศีลธรรมศาสนาเซนเลยทีเดียว
 2. สัตยะ พูดความจริง ไม่พูดเท็จ ไม่ว่าด้วยเหตุผลหรือข้ออ้างใดๆ ไม่ได้
 3. อัสเตยะ ไม่ลักขโมย รวมทั้งไม่หลบเล็งงาษาอากร ไม่ใช่หรือทำเงินปลอม และไม่โกงเครื่องชั่งตวง
 4. พรหมจรรย์ อย่างต่ำคือการไม่ประพฤติดูผิดในกาม
 5. อปริครหะ การไม่โลภ ไม่ควรมีข้าวของมากเกินจำเป็น
- อนุพรตทั้ง 5 นี้ ถ้าเป็นนักบวชจะปฏิบัติเคร่งครัดมาก แต่ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็จะลดหย่อนผ่อนคลายลงพอสมควร

สำหรับอนุพรตในข้อ 1 คือ อหิงสา มีรายละเอียดในการแบ่งชั้นของสัตว์ออกเป็น 5 กลุ่มดังนี้

- 1) กลุ่มที่มีประสาทหรืออินทรีย์ 5 ได้แก่ ประสาทตา ประสาทหู ประสาทจมูก ประสาทลิ้น และประสาทกาย ได้แก่ พวกเทวดา สัตว์นรก มนุษย์ และสัตว์อื่นๆ บางชนิด เช่น ลิง วัว ควาย ช้าง ม้า นกแก้ว นกพิราบ และงู ถือว่าพวกเหล่านี้มีพุทธปัญญาอยู่ด้วย

¹ ประทีป สวาโย. สืบเถิดศาสนาของโลก, 2545 หน้า 113-115.

2) กลุ่มที่มีประสาทหรืออินทรีย์ 4 พวกนี้จะไม่มประสาทหู กลุ่มนี้จะรวมเอาพวกแมลงขนาดใหญ่ไว้แทบทั้งหมด เช่น แมลงวัน ตัวต่อและผีเสื้อ

3) กลุ่มที่มีประสาทหรืออินทรีย์ 3 พวกนี้จะไม่มประสาทตาและประสาทหู ได้แก่ พวกแมลงเล็กๆ เช่น มด หมัด แมลงหรือสัตว์เล็กๆ

4) กลุ่มที่มีประสาทหรืออินทรีย์ 2 คือ มีแต่ประสาทสำหรับสัมผัสกับประสาทสัมผัสเท่านั้น ได้แก่ พวกหนอน ทาก สัตว์น้ำ จำพวกที่มีเปลือก เช่น หอย ปู กุ้ง และสัตว์เล็กๆ บางชนิด

5) กลุ่มที่มีประสาทหรืออินทรีย์เดียว คือ มีเฉพาะประสาทสำหรับสัมผัสเท่านั้น กลุ่มนี้ยังแบ่งย่อยออกไปเป็นชั้นย่อยๆ อีก ได้แก่ พวกพืช ผัก ดิน และสิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้นจากดิน น้ำ ลม เหล่านี้ถือว่ามประสาทเดียวหรืออินทรีย์เดียวทั้งนั้น

ผู้นับถือศาสนาเซนจะฆ่าหรือกินสัตว์เหล่านี้ไม่ได้ จะทำได้เฉพาะที่มีอายุตนะทางสัมผัสอย่างเดียว คือ ผักหญ้า ทรัพย์คือเซนศาสนิกทุกคนทานอาหารมังสวิรัต

4.4.2 หลักปรัชญา หลักปรัชญาในศาสนาเซน แบ่งออกเป็น 2 ข้อ ได้แก่

1) ชญาณ แบ่งออกเป็น 5 ประการ คือ

1. มติชญาณ ความรู้ทางประสาทสัมผัส
2. ศรุตีชญาณ ความรู้เกิดจากการฟัง
3. อวธิชญาณ ความรู้เหตุที่ปรากฏในอดีต
4. มนปรยายชญาณ ชญาณกำหนดรู้ใจผู้อื่น
5. เกวลชญาณ ชญาณอันสมบูรณ์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนบรรลุนิรวาณ

ชญาณข้อที่ 1 – 3 เชื่อกันว่า พระมหาวิระได้มาตั้งแต่แรกเกิด ชญาณข้อที่ 4 ได้ในเวลาต่อมา ส่วนชญาณข้อที่ 5 ได้ภายหลังที่บำเพ็ญเพียร 12 ปี

2) ชีวะและอชีวะ

ศาสนาเซนเป็นศาสนาทวินิยม มองสภาพความจริงว่ามีส่วนประกอบของสิ่งที่มีอย่างเที่ยงแท้ เป็นนิรันดร์ มีอยู่ 2 สิ่ง คือ

1. ชีวะ ได้แก่ วิญญาณ หรือสิ่งมีชีวิต หรืออาตมัน
2. อชีวะ ได้แก่ อวิญญาณ หรือสิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ วัตถุ

อชิวะ หรือสสาร ประกอบด้วยองค์ประกอบขั้นพื้นฐาน 5 ประการ คือ การเคลื่อนไหว (อัมมะ) การหยุดนิ่ง(ออัมมะ) อวกาศ(อากาศ) สสารและกาล ทั้งหมดเป็นนิรันดร์(ปราศจากการเริ่มต้น) และทั้งหมดยกเว้นวิญญาณ (ชิวะ) เป็นสิ่งไม่มีชีวิต และทั้งหมดยกเว้น สสาร เป็นสิ่งไม่มีตัวตน การเคลื่อนที่และการหยุดนิ่ง โดยตัวของมันเองไม่มีอยู่ จะต้องมียุทธมาทำให้มันเคลื่อนที่และหยุดนิ่ง องค์ประกอบขั้นพื้นฐานของอชิวะหรือสสารทั้ง 5 ดังกล่าวมีกาล (เวลา) ซึ่งเป็นนิรันดร์เป็นองค์ประกอบ

ถ้ากล่าวโดยพิสดารทุกอย่าง แบ่งออกเป็น 9 ดังต่อไปนี้

1. ชิวะ หรืออาตมัน
2. อชิวะ หรือวัตถุ
3. ปุณยะ ได้แก่ บุญ
4. ปาปะ ได้แก่ บาป
5. กรรม ได้แก่ การกระทำ
6. พันธะ ได้แก่ ความผูกพัน
7. สังสาระ ได้แก่ ความเวียนว่ายตายเกิด
8. นิรชระ ได้แก่ การทำลายกรรม
9. โมกษะ ได้แก่ ความหลุดพ้น

4.4.3 หลักโมกษะ โมกษะ คือการหลุดพ้น หรือความเป็นอิสระของวิญญาณ ซึ่งศาสนาเซนเชื่อว่า เมื่อวิญญาณหลุดพ้นแล้วก็จะไปอยู่ในส่วนหนึ่งของเอกภาพที่เรียกว่า “ลิตทิจิลา” เป็นดินแดนแห่งความสุขนิรันดร์ ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก

ข้อปฏิบัติที่บรรลุโมกษะในศาสนาเซน เรียกว่า “ไตรรัตน์ หรือตริตนะ”¹ หมายถึง แก้ว 3 ประการ ได้แก่

ไตรรัตน์หรือตริตนะ

ธรรมเป็นเครื่องให้หลุดพ้นจากความทุกข์ดังกล่าว เพื่อเข้าถึงไกววัลเรียกว่า “ไตรรัตน์หรือตริตนะ” หมายถึง แก้ว 3 ประการ คือ

¹ ดนัย ไชโยธา. นานาศาสนา, 2539 หน้า 285-286.

1. สัมยัคทรรศนะ : ความเห็นชอบ

ความเห็นชอบ ได้แก่ ความเห็นถูกต้องและมีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นว่าศาสตราจารย์ทั้งหลายผู้เป็นบรรพบุรุษของเขานั้นแม้เดิมท่านเป็นปุถุชน แต่อาศัยการที่ท่านมีความเพียรแรงกล้ายิ่งกว่าสามัญบุคคล ท่านจึงได้หลุดพ้นเป็นผู้ชนะ ท่านได้ใช้ชีวิตอันบริสุทธิ์เพื่ออบรมสั่งสอนอำนวยความสะดวกแก่มนุษยชาติซึ่งอยู่ในความทุกข์ด้วยหลักธรรม

2. สัมยัคชยญาณ : ความรู้ชอบ

ความรู้ชอบ ได้แก่ ความรู้หลักธรรมที่ศาสตราสั่งสอนไว้แต่เดิม โดยมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ก. เรื่องโลก ให้รู้ว่าโลกอันรวมทั้งนรก สวรรค์ และโลกอื่นทั้งสิ้น มีอยู่เป็นอยู่เอง ไม่มีผู้ควบคุม และตั้งอยู่เป็นนิรันดร์

ข. สิ่งปรากฏอยู่ในโลก ให้รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะมีสภาวะสำคัญ 6 ประการ รวมตัวกันเข้าไว้ อันได้แก่ อาตมะ ธรรม อธรรม ยุคกาล วัตถุธาตุ อนุปรमाण อาศัยอนุปรमाणรวมกันจึงเกิดเป็นธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และร่างกายของมนุษย์ รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในโลก

ค. เรื่องการแบ่งโลก ให้รู้ว่าโลกนี้แบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ ต่ำ กลาง สูง ทั้งยังมีนรกและสวรรค์มากมายหลายชั้น แต่สิ่งทั้งหมดนั้นจัดอยู่ในชินะ 2 หมู่ คือ ชีวะ และอชีวะ

3. สัมยัคจริต : ความประพฤติชอบ

ความประพฤติชอบ ได้แก่ ให้รู้หลักธรรม 2 ประการ ดังต่อไปนี้

1) ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน เรียกว่า “อนุพรัต” มี 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1. อหิงสา การไม่เบียดเบียน ตลอดจนการไม่ทำลายชีวิต

2. สัตยะ การไม่พูดเท็จ

3. อัสเตยะ การไม่ลักขโมย

4. พรหมจริยะ การประพฤติพรหมจรรย์ หมายถึงไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่อยู่ร่วมกับโสเภณี และไม่ดื่มสุราเมรัย

5. อปริครหะ การไม่ละโมภ ไม่อยากได้สิ่งใดๆ คือไม่เพิ่มเติมทรัพย์ในทางทุจริต

2) **ธรรมสำหรับนักพรต** เรียกว่า “**มหาพรต**” มี 5 ประการเหมือนกับอนุพรตของผู้ครองเรือน แต่ให้เพิ่มการปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะข้อ 4 หมายถึงการเว้นจากกามโดยสิ้นเชิง สำหรับข้อ 1 อหิงสา นั้น นักพรตเชนถือเป็นข้อสำคัญต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยต้องระวังทุกฝีก้าวในการยืน เดิน นั่ง นอน แม้ในการกิน เพื่อไม่ให้ทำร้ายสัตว์อื่นด้วยเหตุนี้ นักพรตเชนจึงต้องมีเครื่องปิดปากปิดจมูกกันมิให้แมลงและจุลินทรีย์พลัดเข้าไป ต้องมีไม้กวาดและผ้ากรองน้ำติดตัวเสมอ ไม้กวาดใช้สำหรับกวาดทางในขณะที่เดินไป หรือนั่งอยู่เพื่อไล่สัตว์แมลงไปเสีย และไม่จาริกในฤดูฝน 3 เดือน เพราะฤดูฝนนั้นมีตัวแมลงมาก นอกจากพวกสัตว์แล้วนักพรตเชนต้องไม่ทำอันตรายแก่พวกสัตว์ในพืชคาม (เมล็ดพันธุ์ไม้) และภูตคาม (หน่อไม้) ด้วย

นักพรตเชนผู้ปฏิบัติเคร่งครัดต้องนุ่งผ้าผืนเดียวหรือไม่นุ่ง โขนผมหหรือถนอมผมหต้องปฏิบัติตนเป็นผู้ขอเขากิน ไม่อยู่ในบ้านแห่งเดียวเกิน 1 คืน ยกเว้นฤดูฝน ต้องถือศีลอดหรือถ้าปฏิบัติอย่างเคร่งครัดต้องถือศีลอดอาหารจนตาย

นอกจากพรตหรือศีลดังกล่าวมาแล้ว ความประพฤติชอบยังหมายถึงหลักเมตตากฎา ซึ่งมี 4 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. มีความกรุณาโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน
2. ยินดีในความได้ดีของผู้อื่น
3. มีความเห็นใจในความทุกข์ยากของผู้อื่น รวมทั้งช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์ร้อน
4. มีความกรุณาต่อผู้ทำผิด ดังที่ศาสดามหาวีระทรงสอนไว้ สมณะไม่ควรโกรธเคืองแม้เมื่อถูกตี ทั้งไม่ควรคิดร้ายด้วย เมื่อรู้ว่าความอดทนเป็นความดีอันสูงสุด สมณะจึงควรเพ่งธรรม

4.5 หลักความเชื่อและจุดหมายสูงสุด

ศาสนาเชนเชื่อว่า トラบที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ย่อมเป็นทุกข์ทั้งกายทั้งใจ กิเลสเป็นเหตุให้คนต้องเวียนว่ายตายเกิด เมื่อคนตายแล้ว วิญญาณจะไปเกิดใหม่ เพราะวิญญาณเป็นอมตะ ส่วนจะไปเกิดดีหรือไม่ จะไปสุคติหรือทุคติภูมิ ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำไว้ ศาสนาเชนเชื่อว่านรกมี 7 ชุม และสวรรค์มี 16 ชั้น ก็เกิดเป็นทุกข์นานาประการ การเกิดจึงเป็นเรื่อง

หน้าสะพรั่งแล้ว ส่วนการที่จะพ้นทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อบรรลุโมกษะแล้วเท่านั้น ดังนั้นโมกษะหรือความหลุดพ้นจากกิเลส จึงเป็นจุดหมายสูงสุดของศาสนาเซน ชาวเซนปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดก็เพื่อเข้าถึงโมกษะ ภูมิที่พ้นไปจากทุกข์ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ส่วนวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุโมกษะมีดังนี้

1. **สัมยัคทรรศนะ** เห็นชอบ แต่ในที่นี้หมายถึงการเชื่อคำสั่งสอนของศาสดาเซนทุกองค์
2. **สัมยัคชญาณ** ความรู้ชอบ คือรู้แจ้งเห็นจริงตามคำสั่งสอนของพระศาสดา
3. **สัมยัคจริตะ** ประพฤติชอบ คือประพฤติตามคำสั่งสอนของพระศาสดาอย่างเคร่งครัด

4.6 พิธีกรรมที่สำคัญ

พิธีกรรมที่สำคัญของศาสนาเซน¹ คือ พิธีการยู่สะนะ หรือพิธีปัชชุสะนะ เป็นงานพิธีรำลึกถึงองค์ศาสดามหาวิระ ซึ่งเป็นงานพิธีกรรมกระทำให้มีความสงบ การให้อภัยกัน และการเสียสละบริจาคทานแก่คนยากจน และรูปองค์ศาสดา แห่เดินไปตามท้องถนน นิยมทำกันในปลายเดือนสิงหาคม หรือต้นเดือนกันยายน กระทำพิธีคราวละ 8 วัน

หนึ่ง ในระหว่างทำพิธี 8 วันนั้น นักบวชตามปกติจะพำนักอยู่ในป่า จะเข้ามาอยู่ในเมืองเพื่อร่วมประกอบพิธีจนครบ 8 วัน ส่วนฆราวาสก็จะอ่านคัมภีร์ซึ่งเป็นคำสอนของมหาวิระจนครบ 8 วัน และนอกจากนี้ก็จะมีการเฉลิมฉลองสมโภชกันอีกเกริกมโหฬารในหมู่ชาวเซนทั่วๆ ไป

พิธีปัชชุสะนะ 8 วันนั้น แบ่งเป็น 5 ระยะ ดังนี้

1. ระยะที่หนึ่ง ใน 3 วันแรก พวกฆราวาสต้องมารับคำสอนจากสงฆ์ทุกเช้า วันละ 2 ชั่วโมง
2. ระยะที่สอง ในวันที่ 4 พวกฆราวาสต้องอ่านกัลปสูตร ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวความเป็นมาของศาสนาเซน และชีวประวัติของมหาวิระองค์ศาสดา

3. ระยะที่สาม ในวันที่ 5 มีการประกอบพิธีใหญ่ เพราะถือว่าเป็นวันเกิดของมหาวิระกิจที่ต้องทำในวันนี้ก็คือ การขายวัตถุแห่งความฝัน 14 ประการ คือ ช้าง โค สิงโต เจ้าแม่แห่งโชค พวงหรีด พระจันทร์ พระอาทิตย์ ธง หม้อน้ำ สระบัว มหาสมุทร วัง กองเพชร และไฟไม่มีแสง

¹ พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธมฺมธโร). สากลศาสนา, 2505 หน้า 342-346.

วัตถุแห่งความฝันเหล่านี้เขามักจะจำลองไว้ด้วยเงินภายในวัดหรือตามริมท่าแม่น้ำคงคา ในวัดเซนทุกวัดต้องมีวัตถุเหล่านี้ประจำ แต่บางวัดยังมีเปลซึ่งถือว่าเป็นเปลของมหาวีระ พอถึงวันแห่ก็นำสิ่งเหล่านี้ออกมาแห่ด้วยในขบวนแห่นั้นมีรูปภาพของมหาวีระใหญ่โตและหนังสือคัมภีร์ นิยมแห่ไปยังท่าแม่น้ำคงคา หรือไม่กี่สุดแต่กำหนดกันขึ้นว่าจะแห่ไปที่ใด

4. ระยะที่สี่ ในวันที่ 6 – 7 คงมีแต่การอ่านกลปสูตรอย่างเดียว

5. ระยะที่ห้า ในวันที่ 8 มีการอ่านคัมภีร์ทุกคัมภีร์ ในการอ่านคัมภีร์ทุกระยะ มีนักบวชคอยอธิบายข้อความให้ผู้อ่านฟัง การอ่านคัมภีร์นั้นกำหนดไว้ว่า ต้องอ่านคัมภีร์ตอนละ 3 ชั่วโมง ทั้งเช้าและบ่าย ทุกๆ วัน และวันหนึ่งๆ ต้องอ่าน 2 ตอน รวมเป็นเวลา 6 ชั่วโมง

4.7 นิกายในศาสนา

หลังจากพระมหาวีระได้นิพพานแล้ว สาวกของพระมหาวีระได้แตกแยกเป็นหมู่ เป็นคณะ แยกกันปฏิบัติตามหลักที่ตนเห็นว่าทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ แต่นิกายที่แยกออกไปนั้นยังคงมุ่งไปหาหลักอภิปรัชชาธรรมอย่างเดียวกันแตกต่างกันก็เพียงหลักการบางอย่างบางประการเท่านั้น

นิกายที่สำคัญในศาสนาเซน มี 2 นิกายใหญ่ๆ¹ ดังต่อไปนี้

1. นิกายที่ฉั่มพร ได้แก่ นิกายเปลือยกายหรือนักบวชแบบซีเปลือย ปฏิบัติโดยเคร่งครัด ทรมาณตนให้ลำบากนานัปการ ไม่ยอมมีเครื่องปกปิดร่างกาย เพราะพวกเขาเชื่อว่าการมีเครื่องแต่งกายหรือมีผ้าปกปิดร่างกายนั้น ทำให้เกิดความกังวลใจเกี่ยวกับบริวารของตน หรืออาจเป็นเครื่องกังวลใจที่ต้องรักษาและแสวงหามา แต่เมื่อตนได้ถือเพศเป็นนักพรตเปลือยแล้ว ความกังวลใจในเรื่องนี้ก็เป็นอันหมดไป นอกจากนี้ไม่มีบริวารแล้ว พวกเขาก็มีเพียงไม้กวาดและผ้ากรองน้ำเพื่อมิให้สิ่งมีชีวิตถูกเบียดเบียนหรือต้องตายเพราะตน หลักปฏิบัติอันเคร่งครัดจริงๆ มีอีก 3 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. ไม่กินอาหารใดๆ แม้ น้ำก็ไม่ยอมให้ล่วงล้ำคอในคราวปฏิบัติ
2. ไม่มีสมบัติใดๆ ติดตัวแม้แต่ผ้าห่ม สัจจะไปด้วยตัวเปล่าเปลือยกาย
3. ไม่ยอมให้ผู้หญิงปฏิบัติตามและบรรลุนิพพาน

2. นิกายเสวตัมพร ได้แก่ นิกายหนุ่มสาวห่มขาวเพื่อง่ายต่อการปกปิดกายของตนเท่านั้น ทั้งนี้

¹ Kedar Nath Tiwari. Comparative Religion, 1983 p. 87-88.

เพราะผู้ที่เข้ามาบวชพิจารณาเห็นว่าตนยังมีความละอายใจที่ต้องเที่ยวไปโดยไม่มีชิ้นผ้าปกปิดกาย นิกายเศวตัมพรส่วนมากอาศัยอยู่ทางภาคเหนือของสาธารณรัฐอินเดีย อันเป็นแถบที่มีอากาศหนาวมากกว่าทางตอนใต้ของประเทศซึ่งพวกนิกายที่คัมพรอยู่อาศัย

ผู้ศึกษาสังเกตความแตกต่างของนิกายทั้ง 2 เหล่านี้ได้ว่า วัดใดเป็นวัดเซนนิกายใด ให้สังเกตดูรูปองค์พระตีสั่งกร ถ้าเปลือยกายทอดตาลงต่ำ วัดนั้นเป็นวัดเซนนิกายที่คัมพร ถ้าพระตีสั่งกรมีผ้าห่มผ้าห่มทอดตามองตรงไปข้างหน้า วัดนั้นเป็นวัดเซนนิกายเศวตัมพร

ข้อปฏิบัติของพระนิกายที่คัมพร

1. ต้องปฏิบัติตามปัญจมหาพรตหรือมหาพรตทั้ง 5 คือ อหิงสา สัตยะ อัสเตย พรหมจริยะ และ อปริครหะ อย่างเคร่งครัด
2. ต้องสำรวม 5 คือ การเคลื่อนไหว การพูด การบริโภคอาหาร การยกและวางสิ่งของ และการโยนสิ่งต่างๆ
3. ต้องควบคุมอายตนะภายในทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย
4. ต้องปฏิบัติกิจ 6 อย่าง คือ หาความสงบ สวดมนต์ เคารพผู้เหนือกว่าตน ปลงอาบัติ มุ่งมั่นที่จะกำจัดบาป และทำสมาธิ
5. โกนผม
6. เปลือยกาย
7. ไม่อาบน้ำ
8. นอนบนพื้นที่ราบ
9. ไม่แปรงฟัน
10. ยืนบริโภคอาหาร
11. บริโภคอาหารได้เพียง 1 ครั้งใน 24 ชั่วโมง

ข้อควรปฏิบัติของพระนิกายเศวตัมพร

1. ต้องปฏิบัติตามมหาพรตทั้ง 5
2. ต้องไม่บริโภคอาหารในเวลาค่ำคืน
3. ต้องควบคุมอายตนะทั้ง 5

4. ต้องรักษาความสะอาดภายใน
5. ต้องรักษาความหมดจด
6. ต้องรักษาความหมดจดในการครอบครองเป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ
7. ต้องให้อภัย
8. ต้องไม่ยึดมั่นถือมั่น
9. ต้องใจดี
10. ต้องพูดดี
11. ต้องช่วยคุ้มครองทุกชีวิต
12. ต้องมีขันติ

วัดตบท 7

ความจริงศาสนาเซนทั้ง 2 นิกาย มีข้อวัตรปฏิบัติอย่างเดียวกัน โดยยึดพระสูตรอย่างเดียวกัน ต่างแต่เพียงข้อปฏิบัติเล็กน้อยเท่านั้น เช่น การนุ่งห่มดังกล่าว ข้อวัตรปฏิบัติที่บรรพชิตในศาสนาเซนพึงปฏิบัติประจำตลอดชีวิต เรียกว่า “วัดตบท” มี 7 อย่าง ดังนี้

1. ประพฤติตนเป็นคนเปลือยไม่นุ่งผ้า
2. ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่เสพเมถุนธรรม
3. เลี้ยงชีวิตด้วยของแห้ง ไม่บริโภคข้าวสุก ขนมสด
4. ไปนมัสการอุเทนเจติย์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ทางทิศบูรพา
5. ไปนมัสการโคตมกเจติย์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ทางทิศทักษิณ
6. ไปนมัสการสัตตัมพเจติย์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ทางทิศประจิม
7. ไปนมัสการพทุพตติกเจติย์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ทางทิศอุดร

การเดินทางไปนมัสการสถานที่ทั้ง 4 แห่งเหล่านี้ ถือว่าเป็นการปฏิบัติธุดงค์วัตรอันสำคัญที่สุด ซึ่งพวกเขาจะต้องปฏิบัติจนตลอดชีวิต ถึงจะอยู่ไกลแสนไกลก็ร้อยโยชน์หรือพันไมล์ก็ไม่ย่อท้อ เพราะเป็นทางให้บรรลุวิมุตติอันเป็นธรรมสูงสุดได้

4.8 สัญลักษณ์ในศาสนา

ศาสนาเซน ได้ใช้รูปของมหาวิระองค์ศาสดา เป็นสัญลักษณ์คล้ายกับศาสนาพุทธ คือ พระพุทธรูป เป็นสัญลักษณ์ต่างกันแต่รูปมหาวิระเป็นรูปเปลือย และต่อมา ศาสนาเซนได้ถือเอาลวดลายต่างๆ ซึ่งมีภาพมหาวิระอยู่ในวงกลมประกอบอยู่ด้วย”

ปัจจุบันได้ถือรูปทรงกระบอกตั้ง มีบรรจุสัญลักษณ์อยู่ข้างใน 4 ประการ ดังนี้

1. รูปกงจักร สัญลักษณ์ของสิ่งสาวยุ่บนฝ่ามือ
2. รูปสวัสดิกะ เครื่องหมายแห่งสังสาร
3. จุด 3 จุด สัญลักษณ์แห่งรัตนตรัย - ความเห็นชอบ ความรู้ชอบ ความประพฤติชอบ
4. จุด 1 จุด อยู่บนเส้นครึ่งวงกลมตอนบนสุด คือ ญาณแห่งความหลุดพ้น เป็นอิสระสถิตอยู่ ณ สถานที่สูงสุดของเอกภาพ

สัญลักษณ์นี้มาจากความเชื่อถือว่า เวลาและเอกภาพเป็นสิ่งนิรันดร์ ไม่มีรูป โลกคงมีอยู่ไม่มีวันจบสิ้น เป็นสภาพนิรันดร์ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่สภาวะเปลี่ยนแปลงคงอยู่ตลอดเวลา อวกาศเป็นสิ่งขยายไร้รูป เป็นที่รองรับเนื้อที่ทั้งมวลของเอกภาพ และเอกภาพมีรูปร่างเหมือนคนยืนกางขา เอามือเท้าสะเอว รูปร่างเพรียว เอวแบน ตรงกลางเอกภาพมีที่สถิตแห่งดวงวิญญาณ เป็นบริเวณที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายทุกชนิดมีอยู่ เหนือบริเวณตอนกลางของเอกภาพขึ้นไป คือโลกชั้นบน โลกชั้นนี้มีสองส่วน มีสวรรค์ 16 ชั้น มีเขตของท้องฟ้า 14 เขต ชั้นบนที่สุดของเอกภาพเป็นที่ตั้งของ ลีทอซิล่า ซึ่งเป็นสถานที่มีลักษณะบริเวณโค้ง เป็นที่สถิตของวิญญาณที่หลุดพ้นออกจากกายที่อยู่บนโลกมนุษย์ เรียก ไกวัล

4.9 ฐานะของศาสนาในปัจจุบัน¹

ศาสนาเซนต์ถึงแม้จะเกิดมานานแล้ว แต่ก็มีศาสนิกน้อย ประมาณ 3,700,000 คน (Encyclopaedia Britannica 1994 : 269) และนับถือกันอยู่ในอินเดียเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะมี 2 สาเหตุ คือ

1. ข้อปฏิบัติของศาสนาเซนต์เข้มงวดมาก เป็นลักษณะสุดโต่งหรือริมสุดหรือตกขอบ จึงยากที่คนทั่วไปจะปฏิบัติได้

2. ในวงการศาสนาเซนต์เองก็ไม่สนใจที่จะเผยแพร่ศาสนาเซนต์ให้แพร่หลายออกไปภายนอก แต่ยินดีอนุรักษไว้ภายในสำหรับศาสนิกเซนต์เท่านั้น ยิ่งกว่านั้นยังถูกแวดล้อมด้วยศาสนาฮินดู ซึ่งมีผู้นับถือมากกว่าหลายเท่า ทำให้ถูกกลืนเป็นฮินดูมากขึ้นทุกที อย่างเช่น ศาสนาเซนต์ปฏิเสธเรื่องวรรณะ แต่ปัจจุบันนักบวชศาสนาเซนต์ส่วนใหญ่จะเป็นคนวรรณะพราหมณ์ ทั้งได้รับความนับถือสูงกว่าพระในวรรณะอื่นด้วย

ปัจจุบันได้มีขบวนการเผยแพร่ศาสนาเซนต์เรียกว่าขบวนการอนุพรต โดยมีตุลสีเป็นหัวหน้า มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่เมืองกัลกัตตา ขบวนการนี้พยายามชักจูงคนให้สนใจปฏิบัติตามหลักธรรมอนุพรต โดยได้นำคำสอนจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่ตรงกันมาสนับสนุนด้วย เพื่อที่คนจะได้เห็นความสำคัญของศาสนาเซนต์ยิ่งขึ้น

ชาวเซนต์ถึงแม้จะมีฐานะเปื้อนต่างๆ มากมาย แต่ชาวเซนต์ก็มักจะมีการศึกษาสูงกว่าและฐานะดีกว่าเพื่อนบ้าน ตลอดทั้งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ชาวเซนต์ซื่อสัตย์สุจริตและมีคุณธรรมสูง ชาวเซนต์นิยมไปวัดซึ่งมีมากกว่า 40,000 วัดในประเทศอินเดีย ตามวัดต่างๆ จะมีรูปเคารพของพระติดังกร ประดับประดาอย่างงดงาม และมีหลายวัดที่มีศิลปะงดงามมากอย่างวัดเซนต์บนภูเขอบู ได้รับการยกย่องว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ 1 ใน 7 ของอินเดีย

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 4 ศาสนาเซนต์ จบโดยสมบูรณ์แล้ว

โปรดทำแบบฝึกปฏิบัติประกอบวิชาศาสนศึกษา บทที่ 4 แล้วจึงศึกษาในบทที่ 5 ต่อไป

¹ Lewis M. Hopfe. Religions of World, 1994 p. 131.

